

that argued against official canons in force of domestic traditions, education, religious persuasions, were declared criminals. Drawn conclusion, that objectively it repressions felt strongly about the future Ukrainian people.

Key words. *Archived establishments, declassified documents, repressions, historical justice.*

*Надійшла до редакції 01.10. 2017
Затверджена до друку 10. 10. 2017*

УДК 930:355.355(47+57:4-191.2)«1944/1945»

КУЦЬКА Олеся Миколаївна,
кандидат історичних наук, доцент,
професор кафедри тактики
факультету бойового застосування
військ Національної академії
сухопутних військ імені гетьмана
Петра Сагайдачного
e-mail: kutska_o@yahoo.com

СУЧАСНІ ПОГЛЯДИ В ІСТОРИОГРАФІЇ ЩОДО ПИТАННЯ ВЗАЄМОВІДНОСИН РАДЯНСЬКИХ ВІЙСЬК І ЦИВІЛЬНОГО НАСЕЛЕННЯ ЄВРОПЕЙСЬКИХ КРАЇН НАПРИКІНЦІ ДРУГОЇ СВІТОВОЇ ВІЙНИ

Аналізуються зарубіжні публікації присвячені вступу та перебуванню Червоної Армії на території країн Європи у 1944–1945 роках. Зокрема увага звужена до розгляду питання взаємовідносин радянських військовослужбовців з місцевим населенням країни перебування. Огляд окремих публікацій був спричинений потребою у переосмислення подій Другої світової війни у вітчизняній історіографії. Шляхом узагальнення даних, задекларованих попередніми дослідниками, виокремлюються публікації, в яких зосереджена увага довкола зміни сприйняття мешканцями європейських країн радянської присутності від насторожливого до негативного. Визначено, що здебільшого різко негативні публікації почали з'являтися на Заході приблизно у 80-х роках ХХ століття. Найбільш гостро питання щодо окупаційної політики Радянського Союзу ставились у Німеччині, Австрії, Угорщині, Румунії, Польщі. Дослідники з Болгарії, колишніх Югославії та Чехословаччини висувують більш помірковані погляди щодо негативних наслідків військової присутності СРСР на території їх країн. Основними темами у роботах європейських дослідників були: злочини червоноармійців, трофейництво, нехтування правами людини, нищення природних ресурсів, прагнення «советизації» країни. Представлені у статті публікації дають можливість альтернативно до радянського погляду визначитись із окремими питаннями перебігу останньої світової війни та наслідками перебування іноземних армій в Європі.

Ключові слова: *Друга світова війна, Червона Армія, воєнні злочини, радянська окупація, спірні питання історії.*

Початок ХХІ століття позначився новими пошуками довкола перебігу останньої світової війни, що дає змогу доповнити різноманітну історіографію цього періоду і робить доцільним нашу розвідку.

Актуальність даної теми полягає в тому, що розвиток наукових досліджень, присвячених вступу та перебуванню Червоної Армії в Європі у 1944–1945 роках, спричинив появу значного масиву історичної літератури з альтернативними до радянських поглядами, що зумовило необхідність історіографічного переосмислення окремих питань. Зважаючи на широту досліджень за даним напрямом, в статті робиться спроба постановки проблеми загалом.

Історіографія питання перебування Червоної Армії в Європі у 1944–1945 роках представлена спеціальними історичними дослідженнями, переважно присвяченими

військовим діям Червоної Армії в Європі, дипломатичним відносинам в ході Другої світової війни та публікаціями нарративного характеру. Також відомості про наслідки перебування Червоної Армії за межами Радянського Союзу наприкінці Другої світової війни зустрічаються в узагальнюючих роботах з різних галузей науки як то економіка, політологія, воєнне мистецтво тощо.

Хочемо зауважити, що наявні у роботі спроби надання власних оцінок та висновків жодною мірою не означають невизнання або спроби призменшення досягнень авторів попереднього періоду. Ми із вдячністю ознайомились із результатами досліджень і своїх попередників, і сучасників.

Метою статті є проаналізувати наукові праці сучасних дослідників, присвячених проблемі «визвольної» ходи радянських військ країнами Європи та виявити головні тенденції і особливості формування теоретико-методологічних засад їхніх досліджень. Це дасть можливість з'ясувати історіографічну ситуацію, характерну для певного періоду досліджень.

Виклад основного матеріалу. Сучасне переосмислення подій Другої світової війни створює нове підґрунтя для усвідомлення істинного стану справ, що стосуються перебування радянських військ за межами СРСР наприкінці 1944 – початку 1945 років. І це не є «даниною моді», яка вимагає заперечувати все «радянське». Насправді публікації, що вийшли у світ у Радянському Союзі та його країнах-сателітах, зазнали вплив панівної на той час ідеологічної доктрини. Незаперечним є й те, що у західних країнах переосмислення історії середини ХХ століття почали відбуватись набагато швидше, ніж на теренах пострадянських республік. Європейські дослідники розкривають альтернативні (нерідко різкі та емоційно забарвлені) погляди щодо ролі Червоної Армії у війні та поведінки її військовослужбовців за межами СРСР. Сьогодні можна побачити численні публікації, які викривають ідеологічні підходи Комуністичної партії СРСР у насадженні своєї політики у суміжних з Радянським Союзом державах, розкривають злочинну поведінку радянських військовослужбовців на території країни перебування, аргументують окупаційну політику Радянського Союзу, яка відбувалась шляхом «викачування» природних ресурсів, коштів, експлуатації безкоштовної робочої сили та «советизації» країн. Проте, існують й більш помірковані погляди, які склались відповідно до повоєнних відносин країн із СРСР і які також не слід відкидати. Спробуємо конкретизувати вище наведені положення.

Враховуючи те, що Червона Армія в силу військових чи політичних потреб Радянського Союзу вступила і перебувала наприкінці Другої світової війни на території восьми країн Європи, пропонуємо розглянути публікації зарубіжних колег щодо даного факту з короткими нотатками щодо їх змісту та висновків (за винятком фінських і норвезьких авторів).

При цьому *серед австрійських дослідників* в першу чергу слід згадати роботи Б. Стелцл-Маркс «Die unsichtbare Generation: Kinder sowjetischer. Besatzungssoldaten in Österreich und Deutschland», «Stalins Truppen in Österreich». Дослідниця подає матеріал щодо неадекватної поведінки радянських військ в її державі її наслідків [1; 2]. Питання впливу перебування Червоної Армії на радянізацію Австрії розглянуті у виданні «Die Rote Armee in Österreich», яке вийшло під редакцією С. Карнера, В. Стелцл-Маркс та О. Чубар'яна [3]. Цікавою є меморіальна книга, яка вийшла у світ у ході співробітництва П. Сікл, В. Бачер та Г. Сидько «Sowjetische Tote des Zweiten Weltkrieges in Österreich». Це документальне свідчення про десятки тисяч громадян колишнього СРСР, які загинули і поховані в період Другої світової війни на території Австрії [4].

Чимало сучасних *польських дослідників* присвятили свої роботи питанню перебування Червоної Армії наприкінці Другої світової війни в межах їх країни. Тут, найперше, варто відзначити видання М. Крогульського («Okupacja w imię sojuszu. Armia Radziecka w Polsce w latach 1944–1956») та К. Ковальського («Udział Armii Czerwonej w wyzwoleniu Polski», «Wyzwoliciele (III) Stosunek żołnierzy Armii Czerwonej do

Polaków») [5; 6]. Цікаві факти можна почерпнути із збірки статей під назвою «Czerwona/Radziecka w Polsce w latach 1944–1993», де розглядається вступ радянських військ на територію Польщі, включаючи хвилю злочинності та грабунків [7]. Спроба висвітити долю пам'ятників Червоної Армії на території Польщі присвятила свою роботу Д. Чарнецька у книзі «Pomniki wdzięczności” Armii Czerwonej w Polsce Ludowej i w III Rzeczypospolitej» [8].

У роботах *румунських авторів* не менше уваги приділено критичному осмисленню етапу перебування радянських військ на території їх країни наприкінці останньої світової війни. В основному дискусії дослідників точаться довкола питання окупації Румунії Червоною Армією. Про це йдеться, наприклад, у працях К. Тенасе («Armata Rusă pe teritoriul României»), Р. Кірк та М. Речяну («Forțele sovietice au ocupat România în 1944 și au rămas pentru mai bine de o decadă») [9; 10]. В окремих публікаціях Е. Фокшеняу, В. Бурле, Л. Стойка розкрито сучасне сприйняття румунами 23 серпня 1944 року [11; 12]. Більш вузько розглядають питання приходу Червоної Армії в столицю Румунії такі автори, як С. Тенасе та К. Міку («Armata Roșie ocupă Bucureștii») [13; 14].

Дослідженню взаємсприйняття угорців із червоноармійцями присвячена публікація злочинів Червоної Армії А. Кейс («Mit művelt a magyarokkal a Vörös Hadsereg?») [15]. Становить інтерес з цього питання й двотомне видання під назвою «Tögvényes» megszállás», що узагальнює документальні підтвердження злочинів, які радянські солдати чинили під час бойових дій в Угорщині [16]. Ця тема простежується й в окремих публікаціях К. Барань, Д. Бігарі [17; 18]. Порівняння насилля, яке прийшло у Відень та Будапешт разом із Червоною Армією, робить А. Петьо [19].

У *Німеччині* про перебування Червоної Армії вийшло чимало публікацій різного жанру та ґрунтовності у дослідженнях. Що стосується поведінки радянських військовослужбовців, найвідомішими із них є роботи: М. Гебхардта «Als die Soldaten kamen», С. Келлергоффа «Für die Russen waren wir Freiwild» [20; 21]. Причому останній акцентує увагу на тому, що не лише червоноармійці гвалтували німецьких жінок, цим не гребували й американці, англійці, французи. Емоційним насиченням переповнений фільм М. Фервервока «Анопута – Eine Frau in Berlin», який змальовує життя жінки у Берліні наприкінці війни [22]. Російською мовою світ побачили досить різкі у трактуванні роботи І. Гофмана «Сталинская война на уничтожение (1941–1945 годы). Планирование, осуществление, документы» та Е. Бівора «Падение Берлина. 1945» [23; 24].

Більш стримані у плані звинувачень у бік Червоної Армії є *публікації болгарських, чеських і сербських дослідників*. В рамках нашого наукового пошуку інтерес становили аналітичні роботи І. Інджева («Ов България се появи първият паметник, заклеяващ съветската окупация») та П. Спартянової («Ако Червената армия не беше окупираше България, страната щеше да сподели съдбата на Гърция след Втората световна война»), які розмірковують, чи була присутність радянських військ у Болгарії окупацією [25; 26]. Більш критичними є погляди І. Бутовські («133 млрд. лв. е струвала съветската окупация на България»), який досліджував питання видатків Болгарії на утримання Червоної Армії наприкінці війни та у перші повоєнні роки [27].

Дослідники з колишньої Чехословаччини приділяють увагу вивченню перебування в межах їх тогочасної держави не лише Червоної Армії, а й її західних союзників, порівнюють їх внесок у звільнення країни від нацистських окупантів (Л. Гавелка, Т. Назарадене) [28; 29]. Через призму спогадів радянських військовослужбовців щодо подій на чеських і словенських землях наприкінці Другої світової війни побудована робота Ф. Мейнуса «Osvobození československa ve vzpomínkách sovětských voják» [30]. Наслідки політичних рішень чехословацьких лідерів розглядаються у праці Дж. Хрбека та В. Сметани («Draze zaplacená svoboda. Osvobození Československa 1944–1945») [31].

Щодо Червоної Армії в *колишній Югославії*, ця тема розгорнулася у широку дискусію між сербськими та російськими істориками. Так, можна віднайти чимало звинувачень у злочинах радянських військ щодо югославського цивільного населення у

роботах М. Мілунович-Піпера, О. Тимофєєва, О. Манойлович-Пінтар [32; 33; 34]. Їм намагаються дати відсіч російські дослідники, серед яких О. Широков, Н. Бондарєв, П. Іскандєров, які стверджують, що ці факти не є перевіреними і спрямовані на дискредитацію досягнень СРСР у Другій світовій війні [35; 36; 37].

Слід зауважити, що найбільше з *російських дослідників* проблемою усвідомлення поведінки червоноармійців у ході бойових дій радянських військ у Європі займалась історик О. Сенявська («Красная Армия в Европе в 1945 году. Старые и новые стереотипы восприятия в России и на Западе», «Солдаты Красной Армии на польских землях. Психологические аспекты отношений с польским гражданским населением», «Психология войны в XX веке: Исторический опыт России»), в роботах якої можна простежити альтернативний радянському погляд. Проте й вона намагається певним чином «згладити» факти негативних вчинків, пояснити їх психологією війни [38; 39; 40]. Про злочини червоноармійців ведуть мову у своїх дослідженнях Г. Бордюгов («Война все спишет»? Вермахт и Красная Армия: к вопросу о природе преступлений против гражданского населения») та О. Дюков («За что сражались советские люди. Изживая ненависть: советские люди на землях рейха») [41; 42].

Цікавою з точки зору альтернативності є праця І. Болована та І. Попа «История Румынии», на сторінках якої відображено прагнення авторів торкнутись найбільш гострих та спірних питань історії своєї країни, що є предметом дискусій не лише у Румунії, але й за її межами [43].

Значний інтерес для нас становили роботи *українських науковців* О. Буцко «Взаимоотношения советских воинов с населением Польши (1944–1945)», М. Свеженцева «Радянська армія та польське населення у 1944 р.: про що говорять джерела», які розкривають новий напрям у вивченні періоду перебування Червоної Армії поза межами СРСР наприкінці Другої світової війни. Ці дослідження присвячені суто польському питанню і є чи не єдиними вітчизняними джерелами на сьогодні, які роблять спробу по-новому оцінити сприйняття іноземним населенням радянських військ на своїй території [44; 45].

Підсумовуючи огляд видань зарубіжних авторів (особливо що стосується їх датування), слід наголосити, що критичне переосмислення подій публічно почало відбуватись на Заході приблизно наприкінці 80-х років. Це зумовлено, на нашу думку, наступними чинниками: по-перше, небажанням західних країн, особливо тих, що тяжіли у своїй політиці до СРСР, псувати стосунки із ним. По-друге, у деяких країнах довгий час існувало почуття братерства та вдячності за звільнення від нацистського поневолення. По-третє, окремі дослідники побоювались покарань за відступ від нав'язаних Комуністичною партією ідеологічних стереотипів. По-четверте, незважаючи на надзвичайно великий масив наукової літератури, присвячений перебуванню Червоної Армії в Європі наприкінці Другої світової війни та перші повоєнні роки, історіографічна складова проблеми залишається в Україні практично не розробленою.

Усі наявні дотепер історіографічні розвідки не дають системного бачення генези всього історіографічного процесу сучасної української та зарубіжної історіографії періоду перебування радянських військ в Європі у 1944–1945 роках, що потребує подальшого дослідження.

Водночас проаналізовані вище зарубіжні видання підтверджують, що питання щодо сприйняття населенням країн Європи факту перебування Червоної Армії в межах їх держав на сьогодні залишається дискусійним. Існуючі «напівтони» в інтерпретації тих самих фактів потребують подальших спільних як західних істориків, так і представників пострадянських країн. Ці дослідження повинні бути спрямовані не на звинувачення або виправдання, а на досягнення істинних висновків.

Література

1. Stelzl-Marx B. Die unsichtbare Generation: Kinder sowjetischer. Besatzungssoldaten in Österreich und Deutschland / B. Stelzl-Marx [Електронний ресурс] / Social Science Open Access Repository. – Режим доступу: <http://www.ssoar.info/ssoar/handle/document/28732>.

2. Stelzl-Marx B. Stalins Truppen in Österreich / B. Stelzl-Marx [Електронний ресурс] / WorldWeb citation database. – Режим доступу : <http://citeweb.info/20122552629>.
3. Karner S. Die Rote Armee in Österreich / S. Karner, B. Stelzl-Marx, A. Tschubarjan [Електронний ресурс] / Amazon Prime. – Режим доступу: <https://www.amazon.de/Die-Rote-Armee-%C3%96sterreich-Sowjetische/dp/3486579010>.
4. Sixl P. Sowjetische Tote des Zweiten Weltkrieges in Österreich / P. Sixl, V. Bacher, G. Sidko [Електронний ресурс] / Nationalsozialismus und Holocaust: Gedächtnis und Gegenwart. – Режим доступу: http://www.erinnern.at/bundeslaender/oesterreich/e_bibliothek/zweiter-weltkrieg/peter-sixl-hg.-sowjetische-totes-zweiten-weltkrieges-in-oesterreich-namens-und-grablagenverzeichnis.-ein-gedenkbuch/Sixl%20Sowjetische%20Tote%20des%20Zweiten%20Weltkriegs%20in%20Oesterreich.pdf.
5. Krogulski M. Okupacja w imię sojuszu. Armia Radziecka w Polsce w latach 1944-1956 / M. Krogulski [Електронний ресурс] / Lubimy Czytać. – Режим доступу: <http://lubimyczytac.pl/136977/okupacja-w-imie-sojuszu-armia-radziecka-w-polsce-w-latach-1944-1956>.
6. Kowalski K. Wyzwoliciele (III) Stosunek żołnierzy Armii Czerwonej do Polaków / K. Kowalski [Електронний ресурс] / Opcja na prawo. – Режим доступу: <http://www.opcjnaprawo.pl/index.php/rec/item/2166-wyzwoliciele-iii-stosunek-%C5%BCo%C5%82-nierzy-armii-czerwonej-do-polak%C3%B3w>.
7. Armia Czerwona/Radziecka w Polsce w latach 1944–1993. Studia i szkice, red. Krzysztof Filip i Mirosław Golon, Borne-Sulinowo – Bydgoszcz – Gdańsk 2014, 320 s.
8. Czarna D. «Pomniki wdzięczności» Armii Czerwonej w Polsce Ludowej i w III Rzeczypospolitej / D. Czarna, Warszawa 2015, 544 s. (seria «Monografie»).
9. Tanase C. Armata rusă pe teritoriul României / C. Tanase [Електронний ресурс] / Romania Breaking News. – Режим доступу: <http://romaniabreakingnews.ro/armata-rusa-pe-teritoriul-romaniei/>
10. Kirk R. E. România Versus the United States: Diplomacy of the Absurd, 1985-1989 / R. Kirk, M. Răceanu, Palgrave Macmillan, 1994.
11. Focșeneanu E. «La 23 August 1944, știam destul de puține despre Armata Roșie» / E. Focșeneanu [Електронний ресурс] / Monarhia Salvează România. – Режим доступу: <https://monarhiasalveazaromania.wordpress.com/2014/10/07/eleodor-focseneanu-la-23-august-1944-stiam-destul-de-putine-despre-armata-rosie/>.
12. Burlă V. Exclusiv evz. Fărădelegile in crimele oribile comise de Armata Rosie în România după 23 august 1944. Soldatii sovietici au PRĂDAT ca barbarii / V. Burlă, I. Stoica [Електронний ресурс] / Cel mai bun portal de stiri ewz.ro. – Режим доступу: <http://www.evz.ro/davai-ceas-nu-este-mit-faradelegile-armatei-rosii-fata-de-romani-dupa-23-august-1944.html>.
13. Tănase S. Armata Roșie ocupă Bucureștii / S. Tănase [Електронний ресурс] / Portalul Lichnyi Tănase S. – Режим доступу: <http://www.stelian-tanase.ro/armata-rosie-ocupa-bucurestii-2/>.
14. Micu C. Armata Rosie ocupa Bucurestiul [Електронний ресурс] / Portalul Jurnalul.ro. – Режим доступу: <http://jurnalul.ro/scinteia/istoria-comunismului/armata-rosie-ocupa-bucurestiul-34595.html>.
15. Keisz Á. Mit művelt a magyarokkal a Vörös Hadsereg? / Á. Keisz Á. [Електронний ресурс] / Magyarország piacvezető portálja ORIGO. – Режим доступу: <http://www.origo.hu/tudomany/tortenelem/20140220-ii-vilagaboru-magyarorszag-nemetek-oroszok-katonak-polgari-lakossag-mit-muvelt-a-magyarokkal.html>.
16. Szovjet csapatok Magyarországon 1944–1947 között [Szerkesztette és a bevezető tanulmányt írta: L. Balogh Béni]. Budapest, 2015. 567 p.
17. Bárány K. A szovjetek felszabadítás helyett megerősakolták a fél országot / K. Bárány [Електронний ресурс] / Magyar Nemzet előfizetés. – Режим доступу: <http://mno.hu/szembeszed/a-szovjetek-felszabaditas-helyett-megerosakoltak-a-fel-orszagot-1157142>.
18. Bihari D. A szovjetek 46 évig keresték a kiutat Magyarországról / D. Bihari [Електронний ресурс] / Tudomány 24.hu. – Режим доступу: <http://24.hu/tudomany/2015/06/19/a-szovjetek-46-evig-kerestek-a-kiutat-magyarorszagrol/>.
19. Pető A. Átvonuló hadsereg, maradandó trauma. Az 1945-ös budapesti nemi erőszak esetek emlékezete / A. Pető [Електронний ресурс] / Történelmi Szemle az MTA Történettudományi Intézetének folyóirata. – Режим доступу: http://epa.oszk.hu/00600/00617/00003/tsz99_1_2_peto_andrea.htm.
20. Gebhardt M. Als die Soldaten kamen: Die Vergewaltigung deutscher Frauen am Ende des Zweiten Weltkriegs / M. Gebhardt. – Mar 2, 2015, 368 p.
21. Kellerhoff S. Für die Russen waren wir Freiwild / S. Kellerhoff [Електронний ресурс] / Welt №24. – Режим доступу: <https://www.welt.de/geschichte/zweiter-weltkrieg/article138008854/Fuer-die-Russen-waren-wir-Freiwild.html>.
22. Anonyma – Eine Frau in Berlin [Електронний ресурс] / «YouTube» is an American video-sharing website. – Режим доступу: <https://www.youtube.com/watch?v=kKJqCYLoMq8>
23. Гофман И. Сталинская война на уничтожение (1941-1945 годы). Планирование, осуществление, документы / И. Гофман. – М. : АСТ, Астрель, 2006. – 360с.
24. Бивор Э. Падение Берлина. 1945. / Э. Бивор [Пер. с англ. Ю.Ф. Михайлова]. – М. : ООО «Издательство АСТ»: ООО «Транзиткнига», 2004. – 622 с. – (Военно-историческая библиотека).

25. Инджев И. ОВ България се появи първият паметник, заклеяващ съветската окупация / Инджев И. [Електронний ресурс] / Личен сайт на Иво Инджев. – Режим доступу: <http://ivo.bg/2015/11/05>.
26. Спартянова П. Ако Червената армия не беше окупираше България, страната щеше да сподели съдбата на Гърция след Втората световна война / П. Спартянова [Електронний ресурс] / Сайт «Grrreporter.info». – Режим доступу: http://www.grrreporter.info/Ako_Chervenata_armiya_ne_beshe_okupirala_Blgariya_stranata_shcheshe_da_spodeli_sdbata_na_Grciya_sled_Vtorata_svetovna_voyna/1608?fb_comment_id=804814039539660_822469164440814#f95a689649df12.
27. Бутовски И. 133 млрд. лв. е струвала съветската окупация на България / И. Бутовски [Електронний ресурс] / Български седмичник «168 часа». – Режим доступу: <http://www.168chasa.bg/article/4146877>.
28. Havelka L. Československo neosvobodili jen rusové a američané / L. Havelka [Електронний ресурс] / Nezávislý čtvrtletník o střední Evropě «Demokratický střed». – Режим доступу: <http://www.demokratickystred.cz/ceskoslovensko-neosvobodili-jen-rusove-a-americane>.
29. Nezaradené T. Oslobodila nás Červená armáda, nie námorná pechota USA / T. Nezaradené [Електронний ресурс] / Blog «Pravda.sk». – Режим доступу: <http://tomasd.blog.pravda.sk/2016/05/08/oslobodila-nas-cervena-armada-nie-namorna-pechota-usa>.
30. Mainus F. Osвобожен i Československa ve vzpomínkách sovětských vojáků / F. Mainus // Sborník prací filozofické fakulty brněnské univerzity studia minora facultatis philosophica e universitatis Brunensis [Електронний ресурс] / Digital Library of the Faculty of Arts, Masaryk University. – Режим доступу: https://digilib.phil.muni.cz/bitstream/handle/11222.digilib/101981/C_Historica_21-1974-1_2.pdf?sequence=1.
31. Hrbek J. Druze zaplacená svoboda. Osвобожені Československa 1944-1945. I. a II. Díl / J. Hrbek, V. Smetana [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://armada.vojenstvi.cz/recenze_10.htm.
32. Милуновић-Пипер М. Совјетски колхозници и српски сељаци / М. Милуновић-Пипер [Електронний ресурс]. – Режим доступу до сайту: <http://www.pogledi.rs/sovjetski-kolhoznici-i-srpski-seljaci/>.
33. Тимофеев А.Ю. Русский фактор. Вторая мировая война в Югославии. 1941 – 1945 / А.Ю. Тимофеев [Електронний ресурс] / Russian Digital Content «rumvi». – Режим доступу: <http://www.rumvi.com>.
34. Sakrij ćerku od ruskog vojnika: Brutalna istina o oslobodjenju Beograda i Srbije 1944 [Електронний ресурс] / Portal informativno «Telegraf». – Режим доступу: <http://www.telegraf.rs/vesti/1355269-sakrij-cerku-od-ruskog-vojnika-brutalna-istina-o-oslobodjenju-beograda-i-srbije-1944-foto>.
35. А. Црвена армија: ослободилац или окупатор? / А. Широков [Електронний ресурс] / Вебсајт «Руска реч». – Режим доступу: http://ruskarec.ru/politics/2014/10/26/crvana_armija_oslobodilac_ili_okupator_34577.html.
36. Бондарев Н. Антируска пропаганда прерушена у «научне тезе» / Н. Бондарев [Електронний ресурс] / Вебсајт «Itanje stvari». – Режим доступу: <https://stanjestvari.com/2016/03>.
37. Ослобођење Београда 1944: како се све одиграло [Електронний ресурс] / Вебсајт «Руска реч». – Режим доступу: http://ruskarec.ru/politics/2014/10/16/oslobodjenje_beograda_1944_kako_se_sve_odigralo_34335.html.
38. Сенявская Е. Красная Армия в Европе в 1945 году. Старые и новые стереотипы восприятия в России и на Западе / Е. Сенявская [Електронний ресурс] / Сетевое издание Центра исследования и аналитики Фонда исторической перспективы. – Режим доступу: http://www.perspektivy.info/history/krasnaja_armija_v_jevrope_v_1945_godu_staryje_i_novyje_stereotipy_vosprijatija_v_rossii_i_na_zapade_2012-05-04.htm.
39. Сенявская Е. Солдаты Красной Армии на польских землях. Психологические аспекты отношений с польским гражданским населением / Е. Сенявская [Електронний ресурс] / Сайт издательского дома «1 сентября». – Режим доступу: <http://his.1september.ru/article.php?ID=200100801>.
40. Сенявская Е. Психология войны в XX веке: исторический опыт России / Е. Сенявская. – М. : «Российская политическая энциклопедия» (РОССПЭН), 1999. – 383 с.
41. Бордюгов, Г. А. Война все спишет? Вермахт и Красная Армия: к вопросу о природе преступлений против гражданского населения [Текст] / Г. А. Бордюгов // Опыт мировых войн в истории России : сб. ст. / Южно-Урал. гос. ун-т, Фак. права и финансов, Центр культур.-ист. исслед., Челяб. отд.-ние Рос. о-ва интеллектуал. истории. – Челябинск : Каменный пояс, 2007. – С. 592–607.
42. Дюков А. Р. За что сражались советские люди. «Русский не должен умереть» / А. Дюков А. – М. : Яуза, Эксмо, 2007. – 576 с.
43. Болован. И. История Румынии / И. Болован, И. Поп [Електронний ресурс] / Сайт електронної бібліотеки «КулЛиб». – Режим доступу: <http://coollib.net/b/193753/read#t71>.
44. Буцко О. В. Взаимоотношения советских воинов с населением Польши. 1944–1945 / О. В. Буцко [Отв. ред. В. И. Клоков]. – Киев : Наукова думка, 1991. – 144 с.
45. Свеженцев М. Д. Радянська армія та польське населення у 1944 р.: про що говорять джерела / М. Д. Свеженцев // Магістеріум. – Київ, 2015. – Вип. 54 : Історичні студії. – С. 39–43.

References

1. Shtelts-Marx B. Invisible generation: children of soviet occupational forsec in Austria and Germany. Retrieved from <http://www.ssoar.info/ssoar/handle/document/28732>. (In Ger)
2. Shtelts-Marx B. Stalin Army in Austria. Retrieved from <http://citeweb.info/20122552629>. (In Ger)
3. Karner S., Shtelts-Marx B. & Chubarian A. The Red Army in Austria. Retrieved from <https://www.amazon.de/Die-Rote-Armee-sterreich-Sowjetische/dp/3486579010>. (In Ger)

4. Ziksl P., Bacher V. & Sidko G. Soviet dead bodies of 2WW in Austria. Retrieved from http://www.erinnern.at/bundeslaender/oesterreich/e_bibliothek/zweiter-weltkrieg/peter-sixl-hg_sowjetische-totendes-zweiten-weltkrieges-in-oesterreich-namens-und-grablagenverzeichnis.-ein-gedenkbuchsterreich.pdf. (In Ger)
5. Krogulski M. Occupation in the name of the alliance. The Soviet Army in Poland in the years 1944-1956. Retrieved from <http://lubimyczytac.pl/ksiazka/136977/okupacja-w-imie-sojuzu-armia-radziecka-w-polsce-w-latach-1944-1956>. (In Polish)
6. Kowalski K. Liberation (III) relations of soldiers of the Red Army to the Polish people. Retrieved from <http://www.opcjnaprawo.pl/index.php/rec/item/2166-wyzwoliciele-iii-stosunek-nierzy-armii-czerwonej-dopolak>. (In Polish)
7. Red Army / Soviet in Poland in the years 1944–1993 (2014). In *Krzysztof Filip, Mirosław Holon (Ed.)*. Born Sulinowo - Bydgoszcz - Hdansk. (In Polish)
8. Czarnetska D. (2015) «Monuments of gratitude» of the Red Army in the Polish People's Republic and the Third Republic. Warsaw. (In Polish)
9. Tenase S. Soviet Army in the territory of Romania. Retrieved from <http://romaniabreakingnews.ro/armata-rusa-pe-teritoriul-romaniei> (In Rom)
10. Kirk R., Rechianu M. (1994) Romania Versus the United States: Diplomacy of the Absurd, 1985-1989. Palgrave Macmillan. (In Rom)
11. Fokshenianu E. August 23, 1944, I knew little enough about the Red Army. Retrieved from <https://monarhiasalveazaromania.wordpress.com/2014/10/07/eleodor-focseneanu-la-23-august-1944-stiamdestul-de-putine-despre-armata-rosie>. (In Rom)
12. Burle V., Stoika I. Exclusive EVZ. Delinquencis in the horrific crimes committed by the Red Army in Romania after August 23, 1944. Soviet soldiers as barbarians sacked. Retrieved from <http://www.evz.ro/davai-ceas-nu-este-mit-faradelegile-armatei-rosii-fata-de-romani-dupa-23-august-1944.html>. (In Rom)
13. Tenase K. Red Army occupied Bucharest. Retrieved from <http://www.stelian-tanase.ro/armata-rosie-ocupa-bucurestii-2/>. (In Rom)
14. Miku C. Red Army occupied Bucharest. Retrieved from <http://jurnalul.ro/scinteia/istoria-comunismului/armata-rosie-ocupa-bucurestiul-34595.html>. (In Rom)
15. Keis A. So Hungarians, the Red Army? Retrieved from <http://www.origo.hu/tudomany/tortenelem/20140220-ii-vilagaboru-magyarorszag-nemetek-oroszok-katonak-polgari-lakossag-mit-muvelt-a-magyarokkal.html>. (In Hung).
16. Soviet troops from Hungary, 1944–1947 (2015). [Edited and introductory study written by L. Balogh Beni. Budapest. (In Hung).
17. K. Baran, Instead of the Soviet liberation raped half of his country. Retrieved from <http://mno.hu/szembeszed/a-szovjetekek-felszabaditas-helyett-megeroszakoltak-a-fel-oroszogot-1157142>. (In Hung).
18. Bihari D. The Soviets were looking for a way out of Hungary for 46 years. Retrieved from <http://24.hu/tudomany/2015/06/19/a-szovjetekek-46-evig-kerestek-a-kiutat-magyarorszagrol/>. (In Hung).
19. Petio A. Marching army, enduring trauma. The 1945 Budapest rape in memory. Retrieved from http://epa.oszk.hu/00600/00617/00003/tsz99_1_2_peto_andrea.htm. (In Hung).
20. Hebkhardt M. (2015) When soldiers came: Rape of German women at the end of 2 WW, 2 March (In Ger)
21. Kellerkhoff S. We were just for Russian people. Retrieved from <https://www.welt.de/geschichte/zweiter-weltkrieg/article138008854/Fuer-die-Russen-waren-wir-Freiwild.html>. (In Ger)
22. Anonyma - A woman in Berlin. Retrieved from <https://www.youtube.com/watch?v=kKJqCYLoMq8>. (In Ger)
23. Hofman I. (2006) Stalin war of destruction (1941-1945). *Planning, delivery, documents*. Moscow: ACT, Astrel. (In Ger)
24. Bivor E. (2004) Collapse of Berlin. Moscow: «Publishing house ACT», «Transitbook». (In Ger)
25. Indzhev I. Ov Bulgaria appeared the first monument condemning Soviet occupation. Retrieved from <http://ivo.bg>. (In Bulg)
26. Spartianova P. If the Red Army did not occupy Bulgaria, the country would share the fate of Greece after World War II. Retrieved from http://www.greporter.info/Ako_Chervenata_armiya_ne_beshe_okupirala_Blgariya_stranata_shcheshe_da_spodeli_sdbata_na_Grciya_sled_Vtorata_svetovna_voyna/1608?fb_comment_id=804814039539660_822469164440814#f95a689649df12. (In Bulg)
27. Butovski I. 133 billion. Lev has cost the Soviet occupation of Bulgaria. Retrieved from <http://www.168chasa.bg/article/4146877>. (In Bulg)
28. Havelko L. Czechoslovakia liberated only Russians and Americans. Retrieved from <http://www.demokratickystred.cz/ceskoslovensko-neosvobodili-jen-rusove-a-ameriane>. (In Czech)
29. Nazaradenie T. liberated us the Red Army, not the US Marine Corps.. Retrieved from <http://tomasd.blog.pravda.sk/2016/05/08/oslobodila-nas-cervena-armada-nie-namorna-pechota-usa/>. (In Czech)
30. Meinus F. liberation of Czechoslovakia in the memory of Soviet soldiers. Retrieved from https://digilib.phil.muni.cz/bitstream/handle/11222.digilib/101981/C_Historica_21-1974-1_2.pdf?sequence=1. (In Czech)
31. Hrbek J., V. Smetana Dearly charge for Freedom. The liberation of Czechoslovakia from 1944 to 1945. Retrieved from http://armada.vojenstvi.cz/recenze_10.htm. (In Czech)

32. O. Manailovich-Pintar, Soviet farmers and Serbian peasants. Retrieved from <http://www.pogledi.rs/sovjetski-kolhoznici-i-srpski-seljaci/>. (In Serb)
33. Timopheev A. Russian aspect. 2 WW in Yugoslavia. 1941–1945. Retrieved from <http://www.rumvi.com>. (in Russ.)
34. Hide daughter of Russian soldiers: The brutal truth of the liberation of Belgrade and Serbia in 1944. Retrieved from <http://www.telegraf.rs/vesti/1355269-sakrij-cerku-od-ruskog-vojnika-brutalna-istina-o-oslobodjenju-beograda-i-srbije-1944-foto>. (In Serb)
35. Shyrovokov A. The Red Army: Liberator or the occupier? Retrieved from http://ruskarec.ru/politics/2014/10/26/crvena_armija_oslobodilac_ili_okupator_34577.html. (In Serb)
36. N. Bondarev Anti-Russian propaganda disguised as «scientific thesis». Retrieved from <https://stanjestvari.com>. (In Serb)
37. The liberation of Belgrade in 1944: how it unfolded. Retrieved from http://ruskarec.ru/politics/2014/10/16/oslobodjenje_beograda_1944_kako_se_sve_odigralo_34335.html. (In Croat).
38. Seniavskaja E. The Red Army in Europe in 1945. Old and new stereotypes of perception in Russia and in the West. Retrieved from http://www.perspektivy.info/history/krasnaja_armija_v_jevrope_v_1945_godu_staryje_i_novyje_stereotipy_vosprijatija_v_rossii_i_na_zapade_2012-05-04.htm. (in Russ.)
39. Seniavskaja E. The Red Army soldiers in Polish territory. Psychological aspects of relations with Polish population. Retrieved from <http://his.1september.ru/article.php?ID=200100801>. (in Russ.)
40. Seniavskaja E. (1999). Psychology of warfare in XX century; Russian historical experience. Moscow «Russian political encyclopedia» (in Russ.)
41. Bordiuhov H. A. (2007) War hurries up? Vermacht and the Red Army: nature of crimes against civilian. Cheliabinsk: Stone belt. (in Russ.)
42. Diukov A. R. (2007) What did Soviet people fight for. «Russian man should not die». Moscow, (in Russ.)
43. Bolovan I. Romanian history. Retrieved from <http://coollib.net/b/193753/read#t71>. (in Russ.)
44. Butsko O. (1991) Relationships between Soviet army and Polish population: 1944–1945. Kyiv: Research idea. (in Russ.)
45. Svezhentsev M.D. (2015) Soviet Army and Polish population in 1944: what resources provide. *Mahisterium*. Kyiv, 54. Historical halls, 39–43 (in Ukr.)

KUTSKA Olesia Mykholaivna,

PhD in historical sciences, associate professor, professor of the tactics department, faculty of troops' combat employment of the National Army Academy named after hetman Petro Sahaidachnyi

e-mail: kutaska_o@yahoo.com

MODERN PROSPECTIVE IN HISTORIOGRAPHY CONCERNING RELATIONSHIPS BETWEEN SOVIET ARMY AND EUROPEAN COUNTRIES CIVILIANS AT THE END OF SECOND WORLD WAR

***Introduction.** The question of entrance and presence of the Red Army, in foreign, Soviet and post-Soviet publications of the second part of XX century are interpreted as «liberation movement». In the frame of those political actions, taking part in Ukraine during past three years, there is an urgent need to reconceive the historical past times, without Soviet ideology. The statement of relationship between Soviet military personnel with local population of the country they stated at during 2 WW is very vital. Proper understanding of that issue will give the possibility to realize the current status of political processes between Ukraine and European countries that possess their historical roots and influence relationship nowadays. Publications of foreign historians, representative of each country where Soviet troops had been, are supposed to be the core source of alternative information.*

***Purpose.** There is a goal to analyse historiographical works of modern researchers dedicated to the issue of liberal movement of Soviet army in the territories of Europe and determine main tendencies and peculiarities of creating theoretical-methodological background for their researches. It will provide an opportunity to spread the historiographical situation, typical to the designated period of research.*

***Methods.** Utilizing after action review, declared by researchers of different countries, appears a general vision of modern researches in Eastern Europe concerning consequences of Red Army presence there in 1944–1945.*

***Results.** Negative publications were indicated to appear in the West at the end of XX century, probably caused by unwillingness of western countries, mainly those which politics resemble the Soviet one, to spoil the relations with it. Questions of occupational policy were sharply stated in Germany, Austria, Romania, Hungary and Poland. Researchers from Bulgaria, former Yugoslavia and Czechoslovakia nominated ideas concerning negative consequences of USSR presence in the territories of their countries. The explanation is that in some countries existed the feeling of brotherhood and gratitude*

for liberation from Nazism. Some researchers were afraid of being punished for putting aside the ideological stereotypes imposed by communist party. At the same time, the main topics of works are Red Army crimes, salvage, neglect of people's rights, natural resources damage, the strive for «Sovietization» of a country.

Originality. Novelty of the research based on an approach to analyse the publications, issued beyond Ukraine, with the aim of realizing the common views in foreign historiography concerning the Red Army presence in Europe at the end of last WW.

Conclusion. Analysed publications prove that the question of perception the Red Army presence in European countries by their local population is still controversial. The existed «halftones» in interpretation of same facts need further analysis by western historians and representatives of post-soviet countries as well. These researches should be pointed not at accusation or justification but at achievement of true conclusions.

Key words: II World War, military crimes, Soviet occupation, vexed historical questions.

Надійшла до редакції 01.04. 2017
Затверджена до друку 10. 05. 2017

УДК 94(477)«1921/1929»

ЛИТВИНЕНКО Олександр Євгенійович,
кандидат історичних наук,
заступник директора
навчально-наукового центру
«Інститут міжнародної освіти»
Черкаського національного університету
ім. Богдана Хмельницького
e-mail: wonderwallius@gmail.com

ПРОБЛЕМА ВЗАЄМОДІЇ АГРОНОМІЧНОГО ПЕРСОНАЛУ З ОБ'ЄКТАМИ АГРОКУЛЬТУРНОГО ВПЛИВУ В УКРАЇНСЬКІЙ СРР У ПЕРІОД НЕПУ

Автор публікації торкається питання зв'язку агрономічних працівників із іншими об'єктами агрокультурного впливу – селянськими господарствами, кооперативними організаціями, колгоспами і земельними громадами в період непу. Отримані результати дозволяють більш ґрунтовно розкрити безпосередню роль агрономів у розвитку сільськогосподарського виробництва в період початку активних відбудовчих процесів у народному господарстві України в 1920-х роках.

Ключові слова: агроном, неп, селянське господарство, кооперативна агрономія, земельні громади.

Постановка проблеми. Одним із важливих напрямів професійної діяльності агрономів радянської України в період непу була взаємодія з суб'єктами господарської діяльності. Вона полягала насамперед у обслуговуванні інтересів селянських господарств, запровадженні й утвердженні різноманітних кооперативних форм співпраці та колективного землеробства. Завдяки цьому, з одного боку, прискорювалася б модернізація сільськогосподарського виробництва, а з іншого – забезпечувався високий рівень зайнятості агрономів на ринку праці.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблема професійної діяльності агрономічних працівників Української РСР доби непу у сучасній історіографії представлена менш ідеологічно завуальовано й більш повно, ніж у попередні історіографічні періоди. Окремі її сюжети представлені на сторінках монографій, колективних праць, енциклопедичних видань, дисертаційних досліджень,